

Loretana FARKAŠ (Osijek)
Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera

OBlikOVANJE STRUČNOGA NAZIVLJA U HRVATSKOM JEZIKU 18. STOLJEĆA

U 18. stoljeću u hrvatskom se jezikoslovlju očituje intenziviranje standardizacijskih procesa. Posebice se takva strujanja očituju u Slavoniji, gdje u nekoliko desetljeća izlazi veći broj normativnih priručnika, gramatika, rječnika i pravopisa. Budući da definicije standardnoga jezika upućuju kako je riječ o jeziku koji je normiran, svakako valja u obzir uzeti i dio definicija koje naglašavaju da je standardni jezik uvijek i funkcionalno polivalentan. U prilog toj tvrdnji rad opisuje pokušaje izgradnje stručnoga nazivlja u Slavoniji 18. stoljeća, kako u normativnim priručnicima tako i u djelima nejezične problematike, tiskanima i rukopisima.

Ključne riječi: *hrvatski jezik, standardizacijski procesi, stručno nazivlje, 18. stoljeće, Slavonija*

Hrvatski jezikoslovac Dalibor Brozović standardni jezik definira kao „autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije“.¹ Budući da definicije standardnoga jezika upućuju kako je riječ o jeziku koji je normiran, svakako valja u obzir uzeti i dio definicija koje naglašavaju da je standardni jezik uvijek i funkcionalno polivalentan. U prilog toj tvrdnji opisat ćemo pokušaje izgradnje stručnoga nazivlja u Slavoniji 18. stoljeća, kako u normativnim priručnicima tako i u djelima nejezične problematike, tiskanima i rukopisima. Više će riječi biti o stvaranju jezikoslovnoga nazivlja u tadašnjim normativnim priručnicima (Tadijanović, Reljković, Mandić). Kada je riječ o poetičkom, filozofijskom i prirodnoznanstvenom nazivlju (geodetsko, matematičko, fizikalno, medicin-

¹ D. Brozović, *Standardni jezik. Teorija / usporedbe / geneza / povijest / suvremena zbivanja*, MH, Zagreb 1970., str. 28.

sko, botaničko i dr.) kao izvori će nam poslužiti rukopisna i malo obrađivana građa starih slavonskih pisaca, Matije Petra Katančića i Marijana Lanosovića.

Jezikoslovno nazivlje

Razdoblje 19. stoljeća uobičajeno je označeno i razdobljem stvaranja jezikoslovnoga nazivlja. No, višedesetljetna su istraživanja pokazala kako stvaranje jezikoslovnoga nazivlja zapravo započinje s nastajanjem prvih normativnih priručnika (gramatika i rječnika).

U tim pokušajima ne zaostaju niti jezikoslovci koji stvaraju na području Slavonije. Iako su Tadijanovićeve, Reljkovićeve i Lanosovićeve gramatika tiskana normativna djela koja su obilježila 18. stoljeće, i to posebice njegovu drugu polovicu, pokušaji oblikovanja jezikoslovne terminologije naziru se i u drugih slavonskih pisaca i jezikoslovaca.

Pogledajmo usporedni abecedni prikaz jezikoslovnih termina koji se pojavljuju u Tadijanovljevoj² i Reljkovljevoj³ gramatici te u Mandićevu⁴ pravopisu:

	Tadijanović, 1761.	Reljković, 1767.	Mandić, 1779.
aorist		<i>vrime prošasto</i>	<i>navi tujuchi</i>
apostrof		<i>samostavno</i>	<i>nac in</i>
		<i>zlamenje</i>	<i>okratenje</i>
		<i>ostavljenja</i>	
buduće	<i>vrime doscha to</i>	<i>vrime došasto</i>	
vrijeme			
crtica		<i>zlamenja</i>	<i>zlamenje</i>
		<i>svezanja</i>	<i>pri tajanja</i>
glagoli			<i>riec i vrimenite</i>
gramatički		<i>pridavak</i>	
morfem			
imenica		<i>imena</i>	
imperpekt	<i>vrime</i>	<i>vrime polak</i>	
	<i>Nesverscheno</i>	<i>prošasto</i>	
jednina	<i>broj</i>	<i>jedno tavni</i>	
	<i>jedno truki</i>	<i>broj</i>	

² *Svashta pomallo illiti kratko sloxenje immenah i ricsih u illyrski i nyemacski jeziku, koje sloxi otacz Blax Thadianovich franciscan thaborski, i suxanyah cze /arskih duhovni sluxbenik*, Magdeburg, 1761.

³ *Nova slavonska i nimacska grammatika*, Zagreb, 1767.

⁴ *Uputjenje k' slavonskom Pravopisanju za potrebu narodnieh ucsionica u Kraljestvu Slavonie*, Budim, 1779.

konjugacija			sprezanje
kratica		zlamenje okratjenja	
množina	broj mlogo { truki	vechje { tavni broj	uzmloxani broj
naglasak		nadslovak illiti zlamenje glasa	nadslovak
ortoepija			dobrogovorenje
ortografija		slovo sloxnost	slovo sloxno { t
perfekt	vtime Sver{cheno	vtime prošasto sastavljeno	
pravopisni znakovi		zlamenjeh razdiljenja	
pridjev			pridavno ime
prijedlog		priddstavak	
prilog		priricsak	
prošlo vrijeme	vtime pro /cha /to		prosha { to vtime
rod	kollinno, pleme	pokolenje	
samoglasnik		glasovito slovo	glasovito slovo
sklonidba	prigibanye immenah, prignutje syllaba	pregibanje	prigibanje
slog		silaba	
suglasnik		neglasovito slovo	neglasovito slovo
sadašnje vrijeme	vtime Sada { chnye	vtime sadašnje	
točka	dover { enye govorenja		dioka
upitnik	upitanye	zlamenje pitanja	zlamenje pitanja
uskličnik		zlamenje podvikanja, illi zach { udjenja medjumetak sa { tavak	zlamenje izvikanja
uzvik		zlamenje	zlamenje
veznik		umishanja	umishanja
zagrada			zlamenje
zamjenica			pridime
zareza	razdilenje govorenja		zarezak

Oblikujući jezikoslovno nazivlje, slavonski su jezikoslovci nasljedovali višestoljetnu hrvatsku jezikoslovnu tradiciju.

Za „glagol“ Antun Mandić bilježi termin *riječ* koju preuzima od Belostenca, Della Belle i Mikalje.

Reljković za „imenice“ rabi naziv *imena*, čije se inačice pojavljuju već u Habdelića (*ime stojeće*), Belostenca (*ime stojeće/samostojna, samobitna reč*) i Jambrešića (*ime*).

„Jedninu“ Tadijanović označuje kao *broj jednostruki*, a tako je i u Ljubušaka i Babića.

Termin *pridstavak* (prijedlog), koji bilježi Reljković, kajkavski leksikografi bilježe kao *prepostavak* (Belostenec) i *predstavje/predrečje* (Jambrešić). U Ljubušaka se pojavljuje *pristavak*.

Reljković „prilog“ zapisuje kao *priricsak* dok je u Habdelića *pridanje/pridavek*, a u Ljubušaka također *priričak*.

Tadijanović „rod“ označuje kao *pleme* i *kollinno*, a tako je i u Ljubušaka i Babića.

Za „samoglasnik“ Slavonci rabe naziv *glasovito slovo* kako je i u Vrančića, Kašića, Della Belle, Jambrešića, Mikalje, Ljubušaka, Babića), a *neglasovito slovo* (suglasnik) preuzimaju od Belostenca, Della Belle, Mikalje, Kašića, Ljubušaka, Babića.

Termin *prigibanje* (sklonidba) je zabilježen i u Ljubušaka i Babića.

Reljković terminom *medjumetak* označava „uzvik“, Della Bella ima *medmetak*, Belostenec *medmetek*, a Ljubušak *meumetak*.

Reljković „veznik“ bilježi kao *sastavak*, a tako je i u Ljubušaka i Babića.

Mandić „zarez“ označuje kao *zarezak*, kao što je i u Della Belle (Belostenec piše *zarez*).

Poetičko nazivlje

Katančićeva poetika *De poesi Illyrica libellus ad lege aestheticæ exactus, cum Rosaleide Kanixlichii emandata* (*Knjižica o ilirskom pjesništvu, izvedena po zakonima estetike, s ispravljenom Kanižličevom Rožalijom*) ležala je u rukopisu od 1817. godine, kada je u Budimu napisana, sve do 1984. godine, kada je u Osijeku prevedena i objelodanjena u dvojezičnom izdanju. O njezinoj je namjeni Katančić pisao u predgovoru. Imao je pred očima ne samo učenike, učitelje i studente, već i filologe kojima ilirsko (hrvatsko) pjesništvo nije dovoljno poznato: za njih je Katančić sve hrvatske tekstove preveo na jezik europske znanosti – latinski kako bi ih učinio dostupnim. Hrvatski jezik i pisce Katančić naziva *iliričkim*, ali i *slavno-iliričkim* i *slavino-iliričkim bosanskoga izgovora*, upućujući na povezanost hrvatske književne baštine 18. stoljeća sa zajedničkom bosanskom, pisanom na štokavsko-ikavskoj podlozi. U vrijeme pisanja *De poesi*, Katančić je okrenut hrvatskoj tematici,

jezičnoj i književnoj, svjesno se opredjeljujući pisanju upravo o hrvatskom pjesništvu s estetskog gledišta, prikazujući ne opću, nego nacionalnu poetiku. Pokušaja sličnoga Katančićevu, da se napiše poetika hrvatskoga pjesništva, do *De poesi* nije bilo.

Slijedi popis riječi koje je Katančić stvorio u Knjižici o ilirskom pjesništvu 1817. godine. Većina je riječi i vezana uz stvaranje poetičkoga nazivlja:

Katančićev naziv	Suvremeni naziv
<i>cslankobolan</i>	kostobolan
<i>dugokrak</i>	horej
<i>dvodug</i>	spondej
<i>dvokrak</i>	dibrah
<i>glasomirje</i>	prozodija
<i>godnopolis</i>	komedija
<i>hiljadnica</i>	milja
<i>kratkodug</i>	jamb
<i>ljuboznanac</i>	estetičar
<i>obratno</i>	anapes
<i>palac</i>	daktil
<i>pivalica</i>	kantorica
<i>pivaoc</i>	kantor
<i>polglasno</i>	pastorala
<i>poljeslov</i>	ekloga
<i>popivje</i>	pjesma
<i>popivnik</i>	pjesnik
<i>popivnost</i>	pjesništvo
<i>pravoslovnik</i>	filolog
<i>protres</i>	disertacija
<i>redosloxac</i>	stihotvorac
<i>rugopolis</i>	satira
<i>rukogonet</i>	hiromantija
<i>skladnomirje</i>	harmonija
<i>skladnopolis</i>	ortografija
<i>skladnoricsje</i>	versifikacija
<i>slavni opis</i>	epopeja
<i>slovoljubje</i>	literatura
<i>slovosloxje</i>	ortografija
<i>shestonog</i>	stih od šest stopa
<i>tiholjubac</i>	filolog
<i>tiholjubno znanje</i>	filologija
<i>trokrak</i>	tribrah

<i>tugoslov</i>	elegija
<i>tugopis</i>	tragedija
<i>vixbaoc</i>	matematik
<i>vixbopis</i>	didaktička pjesma

Taj je Katančićev popis riječi izuzetno vrijedan i sustavan opis i doprinos u oblikovanju hrvatskoga poetičkog nazivlja te ga i danas valja iščitavati i eventualno preuzimati pokoji Katančićev prijedlog.

Filozofijsko nazivlje

U oblikovanju stručnoga nazivlja posebno je zanimljiv i *Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik* Marijana Lanosovića, na kojem je započeo raditi 1788. godine i izradio ga je samo do slova *f*. Njegov rječnik nema izvorni naziv, sačuvan je u rukopisu u Franjevačkom samostanu u Slavonском Brodu. U njemu Lanosović bilježi nazivlje koje obuhvaća gotovo sve filozofijske discipline: logiku, ontologiju, racionalnu teologiju, etiku, psihologiju, hermeneutiku, estetiku i dr. Pogledajmo neke prijedloge:

Njemački naziv	Lanosovićev naziv
Allezeti	<i>vazda, navik, nepristance, sveg, svegjer, usvigdar, u svako vrime</i>
Allgemein – allem gemein, alle betrefend, allen gehöring	<i>opchinski, opchen, inokupni, veselen, veselenski</i>
Allgemeinheit	<i>opchenost, opchenstvo, svescstvenost, svecsinost</i>
Angeboren	<i>uvodjen, uvexen, urodstven, naravan, narodjen, naravski</i>
Auschannung	<i>gled, pogled, ugled, sgledanje, gledanje, pazenje, razmishljanje, promishljanje, visoko mishljenje</i>
Ausdruch	<i>izgovor, izvod, odsik, zasjecsenje, odsjecsenje, riecsi, izustje, izrecsenje, prikazanje, osnovanje, osnova, obsjena, bistrina, prikaza, izgovornost, blagoricsnost, sladost, jakost, krepkost, izslovnost</i>
Bestimmt	<i>csist, ocsit, razboran, razabran, bistar, znan, razumljiv, razumiv</i>
Vorsetzlich	<i>znanno, svisno, naumno, smishljeno, smislito, namjenjeno</i>

Ausführung	<i>izvod, razlog, pokaza, potvrda, nadrazloženje, ukazanje, potvrđjenje, ugodjanje</i>
Ausklügeln	<i>izmudriti, izmudrovati, izmisliti, iznaći, tenkovito izmishljavati, hitrovati</i>
bedeutung	<i>naucsenje, nauk, uputjenje, ubavistjenje, ukazanje, odvratjenje od zla</i>
die Anzeige einer künftigen Sache	<i>kob, slutnja, slutjenje, gonetanje, zlamenje</i>
der Sinn, oder Begriff in dem Worte	<i>zlamen, izgovor, zlamenak, zlamenje, zvanje</i>
Begehren	<i>voljenje, hotjenje, xeljenje, poxeljenje, xudjenje, hlepenje, posvedjenje</i>
das Vermögen der Seele, der Verstand	<i>um, razum, razumak, razumjenje</i>
Besonnenheit	<i>mudrost, umjetnost, obertnost, svijest, smishljenost, domishljenost, oshtroum nost, prizriteljnost, svidljivost, opaznost, opaza, ostroxnost, um</i>
Bewusst	<i>znanje, poznanje, spoznanje, svjed, vjed, povjed</i>
die Existenz	<i>bitnost, jestost, postanak, bivanje, postanje, bivstvo, sushetstvo</i>

Nazivlje prirodnih znanosti

Slavonski pisci i jezikoslovci druge polovice 18. stoljeća izgrađuju i stručno nazivlje prirodnih znanosti (geometrijsko, matematičko, fizikalno, medicinsko i dr.). Nažalost, ta je građa uglavnom ostala u rukopisima i nije mogla značajnije utjecati na daljnje oblikovanje prirodznanstvenoga nazivlja.

a) Geodetsko-geometrijsko nazivlje

Nekoliko desetljeća prije sustavnoga prikupljanja rječničke građe, Katančić s latinskoga za potrebe školske nastave na hrvatski jezik prevodi školski udžbenik iz geometrije. Riječ je o 37 stranica rukopisa⁵ koje je u arhivu

⁵ Hamm smatra da je prijevod bio namijenjen fakultativnom učenju geometrije u drugom i trećem razredu niže gimnazije. Hamm je utvrdio da je Katančićev prijevod na-

Franjevačkoga samostana u Budimu pronašao Josip Hamm i o tome više objavio u radu „Najstarija hrvatska geometrija“.⁶ Kao predložak je Katančiću poslužilo prvo izdanje udžbenika *Elementa Geometriae Practicae in Usum Gymnasiorum, et Scholarum Grammaticarum per regnum Hungarie et Provincias eidem adnexas (Elementi praktične geometrije/zemljomjerstva za potrebe gimnazija i gramatičkih škola u Kraljevini Ugarskoj i pripojenim joj pokrajinama)* iz 1778. godine, kojega je autor jedan od tadašnjih ponajboljih mađarskih matematičara Pál Makó. Rukopis nema naslova, ali je na stranici ispred prve stranice rukopisa Nandor Krausz napisao *Zemljomirje (geometrija) P. Petri Katančić ord. Min. Prov. Capistr.*⁷ Katančićev rukopis počinje naslovom koji se odnosi samo na prve tri stranice i predstavlja uvod u djelo koje se sastoji iz tri dijela: Pridhodna Bilixenja od Dilloredneg Zemlyomirja (str. 1–3), potom slijedi Dio prvi od mirenja nitakah (str. 3–32) i Dio drugi od mirenja skorupah (str. 33–37). Na kraju se nalazi još jedanaest praznih stranica i pretpostavka je da je taj tekst bio samo uredan i sreden prijepis cjelokupnoga Katančićeva prijevoda, dakle riječ je o čistopisu izvornoga teksta koji je Katančiću služio kao predložak prijepisu. Katančić je preveo 48 stranica originala.

Prevodeći s latinskoga udžbenik *Elementa geometriae practicae*, Katančić donosi sljedeće geodetsko-geometrijsko nazivlje:

Katančićev naziv ⁸	Latinski naziv	Suvremeni naziv
<i>bitevo</i>	solidum	tijelo, obujam, volumen
<i>bitevomirje</i>	stereometria	stereometrija, mjerenje tijela, geometrija prostora
<i>bodak</i>	punctum	točka
<i>bok</i>	latus	stranica
<i>broj</i>	numerus	broj
<i>cilomir</i>	diameter	promjer
<i>cštirje</i>	trapezium (figura quadrilatera)	četverokut, trapez
<i>cšterobocsan</i>	quadrilaterus	četverostran, četverobočan

stao u Osijeku krajem 1786. i početkom 1787. godine. Preveo je dvije trećine teksta, a pretpostavka je da je uvođenje njemačkoga jezika kao nastavnoga u niže razrede gimnazije (1787./1788.) razlogom zašto rukopis nije i dovršen.

⁶ Hamm 1936./1937. : 97–123.

⁷ Hamm 1936./1937. : 104.

⁸ Riječi su pisane izvornom Katančićevom grafijom.

<i>c etvert</i>	quadrans	četrvtina
<i>c etvoredno</i>	quadratum	kvadrat
<i>dalyina, od tupaj,</i> <i>uzmaknutje, raz tupaj,</i> <i>raz tajak</i>	distantia	razmak
<i>da csica</i>	tabella	tablica
<i>de setina</i>	decas	desetina
<i>dilloredan</i>	practicus	praktičan
<i>dlan</i>	palmus	dlan (mjera)
<i>dometak</i>	corollarium	zaključak, izvod
<i>doticsan</i>	contiguus	susjedni, bliz, dohvatljiv
<i>drobi </i>	minutum	djelić
<i>drobi prvi</i>	minutum primum	djelić prvi, minuta
<i>drobi drugi</i>	minutum secundum	djelić drugi, sekunda
<i>dugomirje</i>	longimetria	geometrija dužina, longimetrija, mjerenje dužina
<i>fat</i>	orgia	orgija, hvat (duljina obje raširene ruke)
<i>ganutiv</i>	mobilis	pomičan
<i>gnat, golen, krak</i>	crus	krak
<i>gerba</i>	curva	krivulja, zakrivljena crt
<i>gumno</i>	area	ravnina
<i>hirotvoran</i>	artificiosus	umjetan
<i>jednak, prilič an</i>	aequalis	jednak
<i>jednoboc an</i>	aequilaterus	jednostran, jednobočan
<i>jednokr an</i>	aequicrurus	istokračan
<i>jedno truk</i>	simplex	jednostruk
<i>kalamir</i>	perpendicularum	okomica
<i>kalamiran</i>	perpendicularis	okomit
<i>kolic ina</i>	quantitas	količina
<i>kolomir</i>	perimetrum	perimetar, obujam, opseg
<i>korak</i>	passus	korak (mjera duljine)
<i>lakat</i>	ulna	lakat (mjerilo)
<i>li {a</i>	scala	ljestvica
<i>luk</i>	arcus	luk
<i>mira</i>	mensura	mjera

<i>mirioka</i>	libella	vaga
<i>mišhica</i>	brachium	podlaktica, krajevi u luka
<i>mlogokutje</i>	polygonum	višekutnik, mnogokut, poligon
<i>naslicjan</i>	homologus	homologan, istoimen, istosmislen
<i>nedokončjan,</i> <i>nedomiran</i>	indefinitus	neodređen
<i>neganutiv</i>	immobilis	nepomičan
<i>neuredan</i>	irregularis	nepravilan
<i>nitčica</i>	lineola	crtica
<i>nitka</i>	linea	crt, linija
<i>nitkoprav</i>	rectilineus	pravocrtan
<i>noga</i>	pes	stopa (mjera)
<i>nugao, kut</i>	angulus	kut
<i>nuglomiran</i>	goniometricus	goniometričan
<i>obližh, obližhje</i>	rombus	romb
<i>obruš</i>	mappa	karta, crtež
<i>odkucjenje, odlucje,</i> <i>otvor, razlucjenje</i>	apertura	otvor
<i>okolica</i>	peripheria	kružnica
<i>okrug, krug</i>	circulus	kružnica, krug
<i>osnova</i>	delineatio	skiciranje, ocrtavanje
<i>oštrokutan</i>	acutangulus	oštri kut
<i>palac</i>	pollex	palac (mjera)
<i>pedaly</i>	spithama	mali pedalj (oko 17,5 cm)
<i>peterokutje</i>	pentagonum	peterokut
<i>podštup</i>	basis	osnova
<i>pokrajak</i>	horizon	horizont
<i>pokrajan</i>	horizontalis	horizontalan
<i>polla, polovica</i>	dimidia	polovica
<i>polovan</i>	dimidius	polovica
<i>polukolica</i>	semiperipheria	polukrug
<i>polukrug</i>	semicirculus	polukružnica, polukrug
<i>polumir</i>	semidiameter	polumjer
<i>pošad</i>	situs	položaj, mjesto
<i>prava, pravac</i>	recta	pravac
<i>pravokutan</i>	rectangulus	pravokutan

<i>pravokutno</i>	<i>rectangulum</i>	pravokutnik
<i>prilic an</i>	<i>aequalis</i>	jednak
<i>prilika</i>	<i>figura</i>	lik, figura
<i>prine </i>	<i>transportatorius</i>	prijenosan, prenosiv
<i>pro tor</i>	<i>spatium</i>	prostor
<i>per t</i>	<i>digitus</i>	prst (mjera)
<i>ravnomirje</i>	<i>planimetria</i>	planimetrija
<i>ra biran</i>	<i>theoreticus</i>	teorijski
<i>razlic an</i>	<i>scalenus</i>	raznostraničan
<i>razkrenutje,</i> <i>razkuc cenye</i>	<i>divaricatio</i>	razmaknutost
<i>redka</i>	<i>regula</i>	pravilo
<i> edmerokutje</i>	<i>heptagonum</i>	sedmerokut
<i> kladnomirje</i>	<i>proportio</i>	razmjer
<i> kladnomiran</i>	<i>proportionalis</i>	proporcionalan
<i> korup</i>	<i>superficies</i>	površina, ploha, oplošje, dio ravnine
<i> lic an</i>	<i>similis</i>	sličan
<i> lic no t</i>	<i>similitudo</i>	sličnost
<i> mirka</i>	<i>dioptra</i>	diopter
<i> pomenak</i>	<i>scholion</i>	kratko tumačenje, napomena
<i> poredan</i>	<i>parallelus</i>	usporedan, koji ima svojstva paralele
<i> porednitje</i>	<i>parallelogrammum</i>	paralelogram
<i> ranka</i>	<i>capsula</i>	kapsula
<i> ridni</i>	<i>medius</i>	središnji
<i> ridobod</i>	<i>centrum</i>	središte, centar
<i> ridokutan</i>	<i>diagonalis</i>	dijagonala
<i> taj</i>	<i>situs</i>	položen, postavljen
<i> tajali hte, tajanye,</i> <i> tan, tanak, tanye</i>	<i>statio</i>	stajalište
<i> tota</i>	<i>centena</i>	stoput
<i> tupaj</i>	<i>gradus</i>	stupanj
<i> hetka, he tar</i>	<i>circinus</i>	šestar
<i>tilo</i>	<i>corpus</i>	tijelo
<i>trikutje, trokutje</i>	<i>triangulum</i>	trokut
<i>tupokutan</i>	<i>obtusangulus</i>	tupi kut
<i>tverdi hte</i>	<i>munimentum</i>	utvrda
<i>tverdo tajan</i>	<i>fixus</i>	čvrst, stalan, nepomičan, učvršćen

<i>uprava</i>	<i>regula</i>	ravnalo, letva, mjerilo
<i>upravan</i>	<i>rectus</i>	ravno
<i>uredan</i>	<i>regularis</i>	pravilan
<i>velicjina, velikošt</i>	<i>magnitudo</i>	veličina, jakost, sila
<i>vodorani[hche</i>	<i>hydrophylacium</i>	vodospremište, bunar
<i>verh</i>	<i>vertex</i>	vrh, vršak
<i>verhovan</i>	<i>verticalis</i>	okomit, uspravan
<i>zajmen</i>	<i>mutuus</i>	recipročan
<i>zbica</i>	<i>radius</i>	polumjer, radijus
<i>zemlyomirje</i>	<i>geometria</i>	geometrija
<i>zgradja</i>	<i>machina</i>	sprava
<i>zrno raz[uto</i>	<i>bomba dissilieus</i>	komadić pale granate ili bombe
<i>zvizdnik</i>	<i>astrolabium</i>	astrolab, gonio- metrijski instrument
<i>xica</i>	<i>chorda</i>	tetiva

Uzimajući u obzir današnje geometrijsko nazivlje, zanimljivo je da se i danas zadržala Katančićeva podjela kutova na pravi kut, oštri kut i tupi kut, kao i vrste poligona ili mnogokuta (peterokuti, šesterokuti, sedmerokuti). Danas se u suvremenoj geometriji zadržala gotovo trećina Katančićevih naziva iz *Zemlyomirya*: *bok*, *broj*, *četverobočan*, *četvrt*, *daljina*, *desetina*, *dlan*, *fat 'hvat'*, *golijen 'krak'*, *jednak*, *jednobočan*, *jednostruk*, *količina*, *korak*, *lakat*, *luk*, *mjera*, *mnogokut*, *noga*, *kut*, *otvor*, *krug*, *oštrokutan*, *palac*, *pedalj*, *peterokut*, *polovica*, *polumjer*, *pravac*, *pravokutan*, *prostor*, *prst*, *sedmerokut*, *sličan*, *sličnost*, *stajalište*, *stupanj*, *šestar*, *tijelo*, *trokut*, *tupokutan*, *veličina*, *vrh*, *zemljomirje*.

Budući da se stručna terminologija prirodnih znanosti uvelike razvila od vremena s kraja 18. stoljeća, razumljivo je da se dio nazivlja koje je predložio Katančić nije zadržalo u suvremenoj uporabi. Problem je veći i što je Katančićev prijevod *Zemlyomirja* ostao u rukopisu i nije bio dostupan široj znanstvenoj javnosti, koja bi vjerojatno i preuzela više od Katančićevih prijedloga. No, Katančićevo je oblikovanje geometrijskoga nazivlja zanimljiv predložak za današnje stručnjake, kako bi eventualno u posvemašnjoj poplavi tuđica u Katančićevim prijedlozima mogli pronaći i nazivlje koje bi moglo svoju svrhu imati i danas.

Za jezikoslovlje je pak ova Katančićeva knjižica još jedan vrijedan pokazatelj kako hrvatsko stručno nazivlje ne nastaje tek u 19. stoljeću, već zapravo započinje s nastajanjem prvih normativnih priručnika. A Katančić u tom vremenskom slijedu predstavlja tek jednu od poveznica hrvatske jezične prošlosti i sadašnjosti.

b) Matematičko i fizikalno nazivlje

Stara hrvatska leksikografska djela do danas su slabo istražena za upoznavanje prirodnoznanstvenih gledišta. Jedan od takvih pokušaja je već spomenuti Lanosovićev rukopisni njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik na kojem je počeo raditi 1788. godine. Iako je Lanosovićev rječnik nepotpun, u njemu se nalazi određeni broj prirodnoznanstvenih pojmova. Izdajamo Lanosovićeve prijedloge za matematičko i fizikalno nazivlje:

Latinski naziv	Lanosovićev naziv
arcus	<i>gib, naklonak, zavertak</i>
astrologia	<i>zvizdonauk, zvizdoznanje, zvizdoslovje, zvizdogatanje</i>
astrologus	<i>zvizdoznanac, zvizdogatalac</i>
alchimia	<i>zlatotvorstvo, zlatotvorje</i>
astrolabium	<i>zvizdogled</i>
computatio	<i>racsun, razbroj, racsunanje</i>
diameter	<i>prirezaaj, prisjek</i>
divisio	<i>dilenje, razdilenje</i>
divisor	<i>dilitelj, razdilitelj</i>
elementum	<i>istocsalo</i>
focus	<i>ognjishte</i>
fulmen	<i>munja, strila, trisak, grom</i>
ecliptica	<i>suncokolish, suncotek</i>
materia	<i>gradja, japia, gradivo</i>
parabola	<i>pricha, prichica</i>
reflexio	<i>odbijanje, odzivanje zrakah</i>
speculum ustorium	<i>zercalo zaxigatelno, ogledalo paliteljno</i>
sphaeroides	<i>nakriva okruglina</i>
triangulum	<i>trokutje, trouglenik</i>
vitrum ustorium	<i>ognjishte</i>

c) Medicinsko nazivlje

Lanosovićev rukopisni četverojezični rječnik čuva i stručno nazivlje iz medicine, farmakologije i farmacije:

Njemački naziv	Lanosovićev naziv
der Arzt	<i>likar, vracsar, licsnik, vidnik, ozdravitelj, gohitelj, balstvenik, balstvenica, cjelitelj</i>
die Arzeney	<i>lik, likaria, licsba, pomoch, vracsba, vacstvo, vrashtvo, balstvje, balstvo,</i>

	<i>licenje, vrashtvo, vracbanje, cjelba, cjelenie, vracsestvo, lekartvoj, likarenje, likarstvo, medicina</i>
der Apotheker	<i>likarnik, likovnik, likospravac, likoprodalac, likodiljnik</i>
die Apotheke	<i>likarnica, likovnica, vracarnica, likoprodalnica, vracsevnica</i>
der Augenarzt	<i>ocsni likar, ocsnik, okovracs</i>
die Badefrau	<i>babica, primalja, stiskulja, puporiza</i>
der Bruchartz	<i>kilolikar, kilorizac, proterxnik, pridornik</i>
der Chirurgus	<i>rannolicsnik, rannolikar, rannovracsnik, rannovracsar, rukoljekar, rukoljecsnik</i>
der Afterdam	<i>guzicsnjak, guzno crivo, csrevo jednako, kayti raven iz sebe izleva</i>
das Beinmark	<i>mozg, mozag</i>
die Blutader	<i>xilla kervna, dushnik, vena</i>
die Fallsucht	<i>padavica</i>
der Backenzahn	<i>kutnji zub, kutnjak</i>
das Blut	<i>kerv, krev, rigati, bljuvati, kervju, izraknuti kerv, kerv bacati, pustiti, pushtati, izvaditi kerv</i>
die Engbrüstigkeit	<i>dihavicsnost, tisnodushnost, sipotina, sipljivost, zadahnutost, odishka, grudnaa boizen</i>
das Fieber	<i>groznica, zimnica, zimlica, ognjic, oganj, ognjica, vatrushlina, horka zymnice, trechodanica, trechacsa, grozna treshnja, poshalina, treshljavica, tresavica, ledena, studena, silna, xestoga groznica</i>
die Chirurgie	<i>rannolikaria, rannolikarstvo, rannovrashtvo, rukolikarstvo</i>
der Blutsturz	<i>kervi riganje, veli kervotok</i>
der Beinbruch	<i>kostolom, kostolomljenje, nogolom</i>
das Brustgeschwür	<i>csir, otek persni illi jetrei</i>
das Augenpulver	<i>prah ocsni</i>
die Brusttropfen	<i>kapi persne, perstokapi</i>
die Brecharzney	<i>bljuvilo, rigalo, lik bljuvljiv, bljuksa bljuksica</i>

d) Botaničko nazivlje

Lanosovićeva rukopisna građa upotpunjena je i botaničkim nazivljem. Iako je obrađeno tek oko 400 vrsta i rodova, rad je vrijedan zbog suvremeno obrađene i danas upotrebljive građe koja uz već ranije poznate nazive sadržava i veći broj novih vrsta i rodova te oko pedesetak novih hrvatskih imena biljaka:

Lanosovićev naziv	Latinski naziv
<i>Blidvica</i>	<i>Hieracium pilosella</i>
<i>Bljuvacnik</i>	<i>Jatropha</i>
<i>Bobovac, bobovnja, krupnik, jurje oko</i>	<i>Anagallis</i>
<i>Bodiljak</i>	<i>Poterium sanguisorba</i>
<i>Crjevatica</i>	<i>Nummularia</i>
<i>Csecsek kozji</i>	<i>Cichorium intybus</i>
<i>Csekanka</i>	<i>Cichorium intyvux</i>
<i>Cservenika</i>	<i>Haematoxylon</i>
<i>Dablik</i>	<i>Dracontium, Dracunculus</i>
<i>Davon</i>	<i>Cupressus</i>
<i>Dlanak-dervo</i>	<i>Cocos</i>
<i>Gorcsinjak</i>	<i>Menyanthes trifoliata</i>
<i>Guljez</i>	<i>Asphodelus</i>
<i>Gusenjak</i>	<i>Chenopodium</i>
<i>Jablanak</i>	<i>Marrubium</i>
<i>Jagoresak</i>	<i>Saxifraga</i>
<i>Kostrish, csepcseg, mlicsac, zajcsa trava</i>	<i>Sonchus arvensis</i>
<i>Kozlik</i>	<i>Valeriana celtica</i>
<i>Mahovitac</i>	<i>Hieracium alpinum</i>
<i>Puspan</i>	<i>Buxus</i>
<i>Striljan</i>	<i>Ononis arvensis</i>
<i>Xabnjak, stopa, vraxja, xabica, xabokrek</i>	<i>Ranunculus arvensis</i>

Uvodeći nove domaće i strane rodove i vrste, Lanosović je obogatio hrvatsku botaničku građu. Poslu je pristupao studiozno, a služio se i nekim suvremenim botaničkim djelima.

Slavonski se jezikoslovci i izgrađivači ondašnjega stručnog nazivlja ugledaju u latinske, njemačke, talijanske i mađarske uzore, no nastoje nazivlje oblikovati u okviru hrvatskoga jezičnog sustava. Pri oblikovanju stručnoga nazivlja pokazuju se i kao dobri poznavatelji leksikografske

tradicije koju uglavnom i nasljeđuju, ali je zamjetno kako donose i vlastita, samostalna rješenja. Izgrađujući stručno nazivlje, slavonski jezikoslovci i književnici samo potvrđuju tvrdnje kako ozbiljnije zamahe standardizaciji hrvatskoga jezika valja tražiti već u 18. stoljeću, i to posebice u Slavoniji, bez obzira na to što stručno nazivlje nisu izgrađivali, dotjerivali i usustavljivali već je ono nastajalo više usput, iz pragmatičnih razloga.

Valja stoga sa zadržkom uzimati tvrdnje kako hrvatsko stručno nazivlje nastaje tek u 19. stoljeću, upravo stoga što se ono oblikovalo već u starijim razdobljima i utjecalo je na oblikovanje stručnoga nazivlja u drugoj polovici 19. stoljeća. Većina primjera navedena je iz stare i teško dostupne rukopisne građe koja nije u većem značaju mogla utjecati na daljnji razvitak hrvatskoga stručnog nazivlja. No, ta nastojanja pokazuju da su već u 18. stoljeću postojale težnje i naponi za stvaranjem hrvatskoga stručnog nazivlja.

Literatura

- Babić, Stjepan. 1968. „Jezik starih hrvatskih pisaca u Slavoniji“, *Godišnjak Matice hrvatske* 6, Vinkovci, str. 7–84.
- Belostenec, Ivan. 1740. *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium, Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb: pretisak Liber – Mladost, 1972. i 1973.; *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium: selectioribus synonymis, phraseologiis verborum constructionibus, metaphoris, adagiis, abundantissime locupletatum...*, Zagreb: pretisak Stari grad, 1998.
- Brozović Dalibor. 1970. *Standardni jezik. Teorija / usporedbe / geneza / povijest / suvremena zbivanja*, Zagreb, MH
- Brozović, Dalibor. 1978. „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, str. 9–83.
- Della Bella, Ardelio. 1728. *Dizionario italiano, latino, illirico* (Avv.) : Mleci, 785 + 177 str.
- Habledelić, Juraj. 1670. *Dictionar ili reči slovenske*, Graz: pretisak Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1989. (pogovori Josipa Bratulića i Vladimira Horvata)
- Hamm, Josip. 1936./1937. „Najstarija hrvatska geometrija“, *Nastavni viestnik, knj. XLV.*, sv. 1–3, Zagreb, str. 97–123.
- Jonke, Ljudevit. 1966. „Hrvatsko-njemački jezični priručnik Blaža Tadijanovića iz 1761“, *Kolo* IV, br. 3-4, Zagreb

- Katančić, Matija Petar. 1815. *Etymologicon Illyricum*, Budimpešta: rukopis Sveučilišne knjižnice u Budimpešti, sign. H 13, Catal., 1473 str.
- Katančić, Matija Petar. 1817. *De poesi Illyrica libellus ad lege aestheticae exactus, cum Rosaleide Kanixlichii emandata (Knjižica o ilirskom pjesništvu, izvedena po zakonima estetike, s ispravljenom Kanižličevom Rožalijom)*, rukopis
- Katančić, Matija Petar. 1820. *Index Latino-Illyricus*, Budimpešta: rukopis Arhiva Franjevačkog samostana u Budimpešti, sign. K VI 4, 676 str.
- Katančić, Matija Petar. 1786./1787. *Pridhodna Bilixenya od Dillo-rednog Zemlyomirja, Uvodne bilješke iz praktične geometrije – Previae notiones de geometria practica*, rukopis, Franjevački samostan u Budimu, 37 str.
- Kolenić, Ljiljana. 1998. *Riječ o riječima : iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Osijek: Pedagoški fakultet, 196 str.
- Lanosović, Marijan. 1778. *Neue Einleitung zur slavonschen Sprache*, Osijek, 272 str.
- Lanosović, Marijan. 1789.–1791. *Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik*, rukopis, 1. i 2. dio Franjevački samostan, Slavonski Brod
- Lanosović, Marijan. 1789.–1791. *Njemačko-latinsko-hrvatsko-mađarski rječnik*, rukopis, Franjevački samostan, Slavonski Brod
- Mandić, Antun, 1779. *Uputjenje k' slavonskom Pravopisanju za potrebu narodnih ucsionica u Kraljestvu Slavonie*, Budim, 32 str.
- Maretić, Tomo. 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb: Djela JAZU, XIII + 406 str.
- Maretić, Tomo. 1910. *Jezik slavonskijeh pisaca, prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj*, Zagreb: Rad JAZU 180., str. 146–233.
- Matić, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Zagreb: Djela HAZU XLI, 169 str.
- Mikalja, Jakov. 1649. *Blago jezika slovinskoga*, Loretto
- Moguš, M. – Vončina, J. 1969. „Latinica u Hrvata“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 11, Zagreb, str. 61–81.
- Moguš, Milan. 1993. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb: Globus, 205 str.; drugo prošireno izdanje, Zagreb: Globus 1995., 234 str.
- Pavić, Emerik. 1808. *Epistole i Evangjelja priko sviu godishnji nediljah i svetkovinah... U Budimu, Sa slovima Kraljevske Magjarske Mudroskupštine*, Budim, 436 str.

- Reljković, Matija Antun. 1767. *Nova slavonska i nimacska grammatika*, Zagreb, 560 str.
- Samardžija, Marko. 1996. *Leksikologija hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga
- Tadijanović, Blaž. 1761. *Svashta pomallo illiti kratko sloxenje imenah i ricsih u illyrski i nyemacski jezik, koje sloxi otacz Blax Thadianovich franciscan thaborski, i suxanyah cze /arskih duhovni sluxbenik*, Magdeburg, 214 str.
- Tanocki, Franjo. 1996. *Slavonska jezikoslovna baština*, Osijek: Matica Hrvatska, 242 str.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska, 695 str.
- Vončina, Josip. 1988. *Jezična baština*, Split: Književni krug, 390 str.
- Vrančić, Faust. 1595. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, Venecija: pretisak Novi Liber, Zagreb 1992.
- Zbornik. 1981. *Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*, JAZU – Centar za znanstveni rad Osijek, 174 str.
- Zbornik. 1985. *Zbornik o Marijanu Lanosoviću*, JAZU – Zavod za znanstveni rad Osijek, 276 str.

Loretana FARKAŠ

DEVELOPING TECHNICAL VOCABULARY IN THE CROATIAN LANGUAGE IN THE 18TH CENTURY

The intensification of standardization processes in Croatian linguistics was felt during the 18th century. These tendencies were particularly evident in Slavonia where a large number of normative handbooks, grammar books, dictionaries and orthography handbooks had been published in a few decades. Since definitions of a standard language imply that it is a normed language, we should also consider those definitions which emphasise that a standard language is always functionally polyvalent. With reference to the above mentioned this paper deals with the attempts to develop technical vocabulary in 18th century-Slavonia in the normative handbooks and non-linguistic works, both printed and manuscripts.

Key words: *Croatian language, standardization processes, technical vocabulary, 18th century, Slavonia*